

Джультета АВАНЕСЯН
(Запоріжжя, Україна)

УДК: 94: 070.481 “1838/1918”

**Губернські відомості (1838-1918): вплив
урядової політики на становлення та
розвиток газет**

В другій третині XIX ст. в губерніях Російської імперії царським урядом запроваджуються такі місцеві офіційні газети, як губернські відомості. Ставши першими губернськими газетами в більшості регіонів імперії, губернські відомості проіснували близько 80 років (1838-1918 рр.) й відобразили на своїх сторінках історичний розвиток губерній Російської імперії XIX – початку XX ст., що робить останніх цінним історичним джерелом. Губернські відомості привернули до себе увагу ще за часів своєї появи, але початок їх наукового дослідження припав на другу половину XX ст. В цей час губернські відомості стають об'єктом журналістських та джерелознавчих студій. Перші згадки про них мали яскраво виражений негативний характер, оскільки останні розглядалися в якості рупорів самодержавства й позитивно оцінювався лише той період діяльності неофіційної частини губернських відомостей, коли вони використовувалися такими демократично налаштованими місцевими літераторами та політично засланими діячами, як С. А. Раєвський, О. І. Герцен, П. І. Мельников тощо [18, с. 155-161; 28, с. 105-115]. Але поступово відбувається перегляд загальноприйнятих положень про вузькість та маловажність губернських відомостей і з'являються роботи Є.П. Прохорова [41], А. В. Блюма [19, с. 111-114], Г. О. Озерової [39], М. М. Улашика [44, с. 112-149], Г. М. Дейча [27, с. 236-253], Ф. О. Литвиної [30, с. 112-129], Г. М. Айплатова [17], Л. П. Бурмістрової [21, с. 54-60; 16, с. 52-69; 22, с. 125-144; 23, с. 61-64; 24] тощо, які акцентують увагу дослідників на цінності матеріалів даних видань. З розпадом Радянського Союзу дослідження губернських відомостей продовжують науковці вже незалежних країн – держав СНД. З'являється ряд робіт російських та українських дослідників, в яких особлива увага приділяється інформативним можливостям матеріалів окремо взятих губернських відомостей. До таких можна віднести праці В. Бобкова [20, с. 226-231], А. Непомнящего [36; 37; 38], Г. Казаріної [29], О. Шурупової [49], І. Гребцової [25; 26, с. 21-23], О. Шкільної [46, с. 239-249; 47, с. 449-457] тощо. Але не дивлячись на наявність значної кількості журналістських та джерелознавчих наукових студій з даного питання, на сьогоднішній день залишаються досі невивченими як окремі аспекти функціонування губернських відомостей в цілому, так і історія становлення та розвитку окремих губернських газет. Тому, взявши губернські відомості за об'єкт даної розвідки, а історію їх становлення та розвитку за предмет, метою представленого дослідження ми сформулювали визначення місця та ролі урядової політики в становленні та розвитку перших губернських офіційних видань Російської імперії.

Ідея створення місцевих газет виникла в колі губернської адміністрації ще в перші десятиліття XIX ст. Так, в 20-х рр. питання про заснування офіційної місцевої газети поставила іркутська влада. Г.М. Дейч робить припущення, що саме такі клопотання місцевого характеру призвели до того, що в грудні 1828 р. Є.Ф. Канкрін звернувся до Комітету міністрів з пропозицією видавати в губерніях місцеві газети, в тому числі для сприяння розвитку місцевої торгівлі та промисловості. Комітет міністрів, розглянувши пропозицію Є.Ф. Канкріна, затвердив положення, за яким мав утворитися спеціальний міжвідомчий комітет для розробки законопроекту про видання місцевих офіційних газет, що 19 січня 1829 р. затвердив Микола I. Результатом роботи комітету стала поява положення про видання губернських відомостей, яке з'явилося в жовтні 1830 р., що не є випадковим[27, с. 237]. В кінці 20-х рр. XIX ст. урядовцями були помічені переваги газетної періодики перед журнальною, що виявлялося в оперативності, доступності (газети коштували набагато дешевше за журнали, а відповідно були доступнішими навіть найбіднішим верствам населення, що забезпечувало їх широке читачьке коло) та “довірі” до матеріалів, опублікованих в газетах. Ще в 1812 р. міністр освіти О.К. Розумовський в листі до комітету міністрів писав про довіру читачів до матеріалів газет, як до урядової інформації, та радив заборонити російським газетам передруковувати з іноземних видань відомості стосовно Росії, натомість брати їх з “Санкт-Петербурзьких відомостей”, які знаходяться під наглядом[42, с. 23-25]. В цей же час в губерніях Російської імперії починають з'являтися й перші приватні газети. Такий стан справ спонукав уряд до прийняття заходів, направлених на скорочення числа приватних видань та укріплення позицій державної періодики шляхом видання мережі офіційних газет та передачі провінційної приватної газетної періодики під нагляд державним установам та організаціям. Тим більше, що ситуація, як в самій Росії (селянські повстання, масонство, декабристський рух, наростання опозиційних настроїв в державі), так і в Європі (Липнева революція 1830 р. у Франції та інших країнах Європи) починала загострюватися. Отже, 27 жовтня 1830 р. Комітетом Міністрів Російської імперії було затверджено “Положение об издании Губернских Ведомостей”, в якому йшлося про введення губернських відомостей в 6 губерніях імперії (Астраханська, Казанська, Київська, Нижньогородська, Слобідсько-Українська та Ярославська губернії), видання яких в разі успіху може продовжитися і в інших губерніях. Для цього міністр внутрішніх справ зробив відповідні розпорядження, необхідні для організації видання газет: 1) про якість паперу, шрифту та форму видань, що мали бути найкращі по можливості; 2) про підготовку губернських типографій до видання газет шляхом технічної модернізації, на що виділялися гроші з Держказначейства. І хоча, видання даного типу виконували одразу декілька функцій, основним завданням губернських відомостей уряд визначив полегшення роботи канцелярії шляхом публікації офіційної обов'язкової до виконання місцевими властями документації та надання необхідної інформації приватним особам, виключивши зі змісту газет політичні відомості як такі, що не відповідають цілям видань. Дане положення складалося з 7 розділів та 65 параграфів, в яких розглядалися загальні положення, зміст губернських відомостей, порядок і способи видання та розсилки, а також оговорювалося право на безкоштовне отримання губернських відомостей та виконавча частина офіційної документації, опублікованої в газетах. Законом передбачалося, що губернські відомості складатимуться з 4 відділів: 1) постанови та розпорядження; 2) казенні

оголошення; 3) вісті; 4) приватні оголошення, зміст кожного з яких прописувався найдетальнішим чином. В третьому відділі дозволялося публікувати найрізноманітнішу інформацію сільськогосподарського, промислового, побутового, культурного характеру, включаючи історичні, географічні, статистичні, фольклорно-етнографічні та інші відомості, що стосуються даної або сусідніх губерній [5, с. 212-219]. Положенням заборонялося друкувати в губернських газетах полемічні статті та белетристику, в чому деякі сучасники вбачали раціональне зерно. Так, М.Ф. Сумцов, оцінюючи історико-етнографічні матеріали губернських відомостей, відзначив низький рівень полеміки 30-х рр. навіть на сторінках столичної періодики, не кажучи вже про губернську, де полеміка могла перетворитися в пліткарство, а белетристика – в хвалебні віршики на адресу різних чиновників [43, с. 391-392]. Видання губернських відомостей за положенням 1830 р. так і не було налагоджено. Газети побачили світ лише в 1838 р., коли реалізувалося “Положение о порядке производства дел в губернских правлениях” від 3 червня 1837 р., в третьому розділі якого (“О порядке сношения губернского правления”) зазначалося, що для полегшення та скорочення зносин губернського правління, доставки в присутні місця, посадовим та іншим особам відомостей про постанови та розпорядження губернського начальства, а також інших відомостей до загального відома, при кожному губернському правлінні повинні видаватися особливі губернські відомості. При цьому дане положення дещо відрізнялося від попереднього структурою видань. Положенням 1837 р. передбачався поділ губернських відомостей на офіційну частину та неофіційну, що мала назву “прибавление”. Офіційна частина включала накази та розпорядження імператора, центральних та місцевих органів влади виконавчого характеру та казенні оголошення, а неофіційна частина поділялась на розділ вістей, що включав різноманітні за тематикою та характером відомості місцевого характеру та розділ приватних оголошень. При цьому в губернських відомостях не допускався передрук розпоряджень, наказів та оголошень з “Санкт-Петербургских сенатских ведомостей”. Випуск офіційної та неофіційної частин мав здійснюватися окремо один від одного з відповідною роздільною нумерацією сторінок. Розпорядження та накази, що публікувалися до виконання, мали друкуватися на окремих листках, на яких відводилося спеціальне місце для позначень про їх виконання. Екземпляри офіційної частини, підписані віце-губернатором та секретарем, відсилалися в усі губернські, повітові та місцеві управління та суди, всім предводителям дворянства, в духовні консисторії всіх віросповідань, удільні та поштові контори, а екземпляри офіційної частини за підписом цивільного губернатора представлялися в МВС та губернські правління інших губерній Російської імперії [8, с. 459-462]. Неофіційна частина зазвичай складалася з трьох відділів: 1) місцеві звістки, 2) матеріали з історії, етнографії, статистики краю, 3) оголошення. В ній друкувались матеріали з історії, географії, статистики, етнографії, фольклору даної губернії, літературна, художня, музична, театральна критика, біографічні нариси, некрологи, метеорологічні спостереження, інформація про культурне життя та події в краї тощо.

Отже, за положенням 1837 р. губернські відомості з 1838 р. почали видаватися в 42 губерніях Російської імперії (в тому числі з 1838 по 1843 рр. виходила газета “Белостокские областные ведомости”, ліквідована з приєднанням Білостокської області до Гродненської губернії), а пізніше, в період з 1839 по 1913 рр. було засновано ще 29 губернських, 13 обласних

відомостей та газети “Туркестанские ведомости” (1870-1917) й “Карс” (1883-1917), що заміняли собою губернські відомості в Ташкенті та Карсі [41; 40, с. 870-871]. Діяльність положення 1837 р. не розповсюджувалося на Сибір, Остзейський край, Кавказьку та Бессарабську області, де губернські відомості з’являються набагато пізніше. В Сибірі видання губернських органів друку регламентувалося “Высочайше утвержденным Сибирским комитетом положением об издании губернских ведомостей” від 6 грудня 1856 р. [32, с. 28-29], в Остзейському краї губернські відомості з’являються в 1852 (Курляндська губернія) та 1853 рр. (Ліфляндська та Естляндська губернії), в Кавказькій області поява губернських газет пов’язана з оформленням в 1847 р. Ставропольської губернії, де в 1850 р. починають виходити “Ставропольские губернские ведомости”, та виходом зі складу Ставропольської губернії в 1860 р. Терської та Кубанської області, де з 1868 та 1871 рр. відповідно почали видаватися місцеві “обласні відомості”. Губернські відомості розподілялися за навчальними округами. І хоча всі губернські відомості видавалися за однією і тією ж чітко визначеною законодавством програмою, зміст та наповнення газет різних губерній різко відрізнявся. Зазвичай найбільшого розвитку набували губернські відомості економічно та культурно розвинених регіонів імперії та в тих губерніях, де до редагування та написання матеріалів залучалися видатні журналісти, літератори та вчені: історики, археологи, краєзнавці, етнографи та фольклористи тощо, в тому числі політично заслані діячі культури, що редагували або співпрацювали з губернськими відомостями відділених регіонів імперії. Загалом факторами впливу на розвиток губернських відомостей ставали безліч обставин. В першу чергу, визначальним для розвитку та становлення губернських газет був людський фактор. На створення губернських відомостей, починаючи від збору інформації, формування матеріалів газет, здачі номеру в друк, і, закінчуючи виходом газети, видання даного типу проходили через кореспондентів, редактора, цензора, членів губернського правління та губернатора. Всі ці люди мали безпосередній або опосередкований вплив на розвиток губернського видання. Зміст та наповненість газет значною мірою залежали від особи редактора та особового складу колективу видання, рівня їх освіченості, поглядів, інтересів, світобачення та світосприйняття, рівня зайнятості, редакторського та журналістського хисту, здібностей, соціального статусу, зацікавленості, приналежності до якихось організацій та товариств тощо. На другий план виходить особа цензора з його уподобаннями, поглядами та інтересами, відношенням до власної роботи, взаємовідносинами з редактором і т.п. Не маловажною складовою успіху газет даної групи виступали особливості історичного розвитку конкретного регіону, тенденції загальнодержавного розвитку, зовнішньо та внутрішньополітичні зміни в державі, війни, зміни в законодавстві, стан розвитку приватної періодики даного періоду, технічні можливості, поява нових технологій друку та засобів розповсюдження інформації, фінансова сторона (безоплатність кореспондентської праці, брак коштів на видання газети), поява ринку оголошень та попиту на інформацію тощо. В силу даних обставин губернські газети намагалися завжди знаходитися в діалозі з читацькою аудиторією, в першу чергу, для залучення останніх до роботи в виданнях в якості кореспондентів. Справа в тому, що газети даної групи, на відміну від приватних видань, не мали можливості для утримання власного штату співробітників. Зазвичай кореспондентами газет ставали чиновники, вчителі, громадські діячі та просто місцеві мешканці. Тому, важливим вектором діяльності газет даної групи став пошук шляхів співпраці з

читачами, що разом з визначенням мети видання (більшість редакторів губернських відомостей намагалися представити на сторінках своїх часописів найрізноманітніші місцеві питання, вивчати місцеві потреби та інтереси, що виходило за рамки офіційно визначеної мети газет) зумовлювали стратегію їх розвитку. Напрямами роботи з читачами стали: 1)навчання потенційних кореспондентів вибору теми; 2)формування розуміння “місцевої новини”; 3)провокування діалогу шляхом публікації полемічних заміток між читачем та неофіційною частиною, що відображалось на сторінках видань; 4)публікація виробничих матеріалів, актуальних для читача в даному місці та в даний час; 5)роз’яснення урядової політики; 6)розповідь про минувшину рідного краю, її географічне положення та статистичне маркування [32, с.15]. Таким чином, діалог редакції губернських відомостей з читацькою аудиторією вирішував одразу декілька завдань: для редакції газет – забезпечення кореспондентів, для читачів – цікавий затребуваний матеріал.

В силу регіональних особливостей в перші роки виходу газет неофіційна частина більшості губернських відомостей виходила нерегулярно або взагалі була відсутня. Наприклад, поява та розвиток губернських відомостей, в тому числі становлення їх неофіційних відділів в Сибірі та Європейській Росії різко відрізнялися. Сибір, як місце політичного та кримінального заслання в царській Росії, мала специфічний склад населення, що відбилося й на розвитку місцевих губернських відомостей. Справа в тому, що ще з XVII ст. Сибір населяли російські старожили та аборигени і вже тоді вона була місцем заслання. На початку XIX ст., внаслідок прийняття правил про розподіл засланих за ступенем тяжкості злочину, Сибір стала місцем для заслання злочинців з найтяжчим ступенем злочинів. Лише за 1827-1846 рр. через Тобольський приказ пройшло 160 тис. засланих. Дві третини засланих, що проходили через цей приказ, зазвичай залишалися в Тобольській губернії, решта – направлялися до інших населених пунктів Сибіру. При цьому, у відсотковому відношенні основну їх масу – 43% – складала різного роду бродяги, військові дезертири, втікачі та каторжани; 29,78% – злочинці проти власності; 9,1% – вбивці і **лише 2,4% складала політично заслані**, що й представляли освічений клас регіону. Більше 43% всіх засланих Сибіру представляли поміщицькі селяни, яких відправили на каторгу за «дурну поведінку, підпали, покалічення та збурювання». При таких особливостях розвитку краю, коли протягом тривалого часу вся інтелігенція Сибіру складалась з політично засланих, низький рівень освіти жителів даного регіону був закономірністю, що призводило до відсутності читацької аудиторії та кореспондентів для місцевих губернських видань, які довго не могли знайти свою нішу в суспільстві. В таких умовах поява губернських відомостей в Сибірі, не була показником внутрішніх потреб суспільства, на відміну від інших губерній, де потреба освіченої частини населення в інформації зумовила появу приватної періодики ще на початку XIX ст. (Санкт-Петербурзька, Московська, Харківська, Одеська губернії тощо), а стала результатом зусиль влади, зацікавленої в кваліфікованій робочій силі, необхідній в процесі поступової капіталізації сільського господарства та промисловості, що в Російській імперії почалася з другої половини XIX ст., коли і з’явилися губернські відомості в сибірському регіоні [32, с.7-25].

Остаточне оформлення структури губернських відомостей відбувається пізніше, з опублікуванням “Высочайше утвержденного учреждения губернских правлений”1845 р., шостий розділ якого (“Обнародование распоряжений высшего и местного правительства”) переглянув і положення про видання

губернських відомостей. Згідно з новим положенням губернські відомості склалися з загального та місцевого відділів, перший з яких був повністю офіційним, а другий поділявся на офіційну та неофіційну частини. В першому відділі публікувалась інформація загальнодержавного значення, в другому – відомості, що стосуються конкретної губернії. В якості додатку до газет видавалися “Прибавление о сосках”. Згаданий закон передбачав організацію газетного столу, очолюваного редактором видання, для завідування всіма обов’язками редакції та публікації губернських відомостей, який знаходився у віданні одного з членів губернського правління [11; с.16-60].

В подальшому діяльність губернських органів друку супроводжувалося постійним законодавчим регулюванням з боку уряду, про що свідчать більше 30 законів про видання та розповсюдження губернських відомостей, опублікованих в Повному зібранні законів Російської імперії другого та третього видання. Крім законів, що встановлювали ціни [10, с. 443-444] та порядок розсилок [7, с. 173, 326] і пересилок [9, с. 768] губернських газет, особливий інтерес представляють положення, що вносили ті чи інші зміни до програми або структури видань та розглядали цензурне питання. В 1843 р. виходить положення, за яким губернські відомості зобов’язувалися розміщувати щомісячні публікації про хід справ в повітових присутніх місцях губерній [6, с. 351-352]. Закон 1845 р., що розглядався вище, лише затвердив нову схему структуризації газет, згрупувавши всі дозволені до публікації матеріали за територіальною ознакою і зовсім не торкнувся наповнюваності видань [11, с.16-60]. Положенням 1855 р. губернським відомостям заборонялося публікувати матеріали “в формі таких літературних статей, де мають місце вигадки”, тобто оповідання та повісті [12, с. 169-170]. Закон 1858 р. збільшив прибутки газет, перетворивши випуску губернських відомостей на грошову губернську повинність для земських судів, засідателів, станових та слідчих приставів, та на приватну земську повинність для предводителів дворянства [14, с. 363-364]. В цьому ж році виходить положення, що вносило уточнення до офіційної частини місцевого відділу губернських газет. Відтепер дані про взяття на державну службу або посаду, звільнення, переміщення по службі та відпустки чиновників, отримання чинів та смерть службовців губерньська влада повинна була повідомити через височайші накази по міністерству, головному чи спеціальному управлінню або в губернських відомостях шляхом видання відповідних статей, які разом з наказами по опублікуванню отримували статус документів, обов’язкових до виконання [16, с. 719-720]. Закон 1859 р. про запрошення дворян через губернські відомості до підрядів [15, с. 120] зобов’язав видання до введення відповідного розділу в офіційній частині газет. У зв’язку з відміною кріпосного права за циркулярним розпорядженням від 21 лютого 1861 р. [13, с. 406-408] губернські відомості мали публікувати всі законоположення стосовно селян, що звільнялися від кріпосної залежності, в тому числі витяги з журналів засідань губернського з селянських справ присутствія та протокольні рішення відповідних установ, в результаті чого на сторінках губернських видань залишився цілий корпус документів, що супроводжував селянську реформу 1861 р. в губерніях імперії. Положення 15 листопада 1863 р. розширило програму неофіційної частини Костромських, Саратовських, Тамбовських, Курських та Чернігівських губернських відомостей дозволивши останнім передруковувати з будь-яких офіційних видань політичну інформацію та урядові розпорядження, а також провідні статті стосовно зовнішньої політики та внутрішнього управління держави, які звільнялися від загальної цензури та

передавалися під нагляд віце-губернаторів. Підписна ціна при цьому не змінювалася, а прибуток від видання даних газет за розширеною програмою за дозволом міністра внутрішніх справ редакція могла залишати собі [14, с. 204-205]. Даний закон став відправною точкою для розширення програми й інших губернських відомостей. З цього періоду уряд пішов на поступки: успішним губернським виданням для ще більшого розповсюдження та впливовості в регіоні надавалися певні привілеї, що виражалось у знятті обмежень на друк певного роду інформації та послабленні цензурного контролю за ними. Звісно такі компроміси з боку уряду ставали можливими лише завдяки наполегливості зацікавлених в процвітанні газети редакторів та губернаторів, які зверталися до МВС та Головного управління у справах друку з проханням розширення програми губернських відомостей або навіть представляли на розгляд власні проекти програми видань. Підтвердження цьому можна знайти в Повному зібранні законів Російської імперії та архівних матеріалах, що зберігаються в фондах РДІА, зокрема в фонді 776 Головного управління у справах друку МВС. Так, положенням Комітету Міністрів від 15 листопада 1863 р. в якості досліду за представленням міністра внутрішніх справ для більшого розповсюдження в народі та відшкодування витрат на видання газет, в костромських, саратовських, тамбовських, курських та чернігівських відомостях дозволялося передруковувати політичні відомості та урядові розпорядження з усіх наявних офіційних видань, а також запозичати з них передові статті стосовно зовнішньої політики та внутрішнього управління. При цьому дані матеріали звільнялися від загальної цензури та передавалися під нагляд місцевих віце-губернаторів [14, с.204-205]. В 1866 р. Головним управлінням у справах друку за згодою міністра юстиції було дозволено відкрити в губернських відомостях юридичні відділи. Це стало можливим завдяки клопотанню псковського губернатора до міністра внутрішніх справ про відкриття в “Псковских губернских ведомостях” такого відділу. В результаті міністром внутрішніх справ в грудні 1866 р. був складений відповідний циркуляр, в якому йшлося про необхідність відкриття в губернських відомостях особливого юридичного відділу, продиктованої введенням згідно з положенням від 20 листопада 1864 р. нових судових установ (судова реформа 1864 р.). А вже 12 січня 1867 р. згаданий циркуляр був опублікований в “Прибавлениях к Северной почте”, набувши чинності [4, арк. 1-3].

Загалом, як зазначив директор департаменту загальних справ МВС в висновках по справі перегляду діючих правил по виданню губернських відомостей, “закон 1863 р. істотно змінив характер та значення губернських відомостей, які відтепер отримали нову функцію – знайомство читачів з подіями зовнішнього та внутрішньополітичного життя», що підштовхнуло останніх до «передрукування статей політичного характеру та фейлетонного змісту, різних чуток про урядові заходи, а іноді навіть доволі різких та вільних суджень про різні факти та питання загальнодержавного та місцевого значення з приватних видань” [2, арк. 90-93]. Як наслідок, Рада Головного управління у справах друку циркулярно запропонувала губернаторам не допускати появу в губернських відомостях таких передрукувань. Ще пізніше, в циркулярному роз’ясненні міністра внутрішніх справ від 29 жовтня 1881 р. наголошувалося на тому, що губернські відомості зобов’язані чітко додержуватися передбаченої законом програми, що не допускає “статті з недоречно різкими заявами та судженнями, полемічні та гумористичні статті, передруки відомостей та чуток про урядові дії, анекдоти та статті легкого або фейлетонного змісту з приватних

видань". В подальшому, з 1881 по 1901 рр., уряд в особі місцевих чиновників обмежився лише зауваженнями та доганами редакторському складу губернських відомостей, що якимось чином не дотримувалися програмних документів, не вносячи при цьому відповідних змін до чинного законодавства. Лише 1901 р. намагання уніфікувати програми губернських відомостей вилились в спробу перегляду правил видання даних газет, включаючи програму офіційної та неофіційної частин, кадрові, фінансово-технічні та організаційні питання. Справа в тому, що протягом 1838-1881 рр. урядом було внесено чимало змін в "Положення про видання губернських відомостей, яким передбачалась зовнішня та внутрішня однотипність видань даної групи, що призвело до змістової неоднорідності газет, на яке почало звертати увагу МВС. Перша спроба об'єднати програми губернських відомостей припала на кінець 1900 р. і була пов'язана зі зверненням редактора газети «Правительственный вестник» К.К. Случевського до начальника Головного управління у справах друку М.В. Шаховського з пропозицією утворити в Петербурзі особливу комісію для перегляду діючих правил видання газет даної групи, до складу якої увійшли б редактори найбільш успішних губернських та обласних відомостей [2, арк. 1-2 зв.]. 14 лютого 1901 р. листом до М.В. Шаховського К.К. Случевський підтвердив свою пропозицію, аргументувавши необхідність перегляду правил видання відомостей різноманітністю останніх, для чого пропонував, перш за все, ознайомитися з місцевими особливостями видання газет та з'ясувати характер відносин між редакціями видань та губернськими типографіями для виключення можливості зменшення їх прибутків. Пропонувалося утворити особливу комісію з редакторів газет, добре ознайомих з редакторською та господарською частинами видання губернських відомостей, до яких К.К. Случевський відніс редакторів вітебських, в'ятських, гродненських, калузьких, кубанських, нижньгородських, олонецьких, пермських, полтавських, саратовських, тамбовських, терських, тувльських, туркестанських, харківських та ярославських відомостей [2, арк. 3-4 зв.]. Таким чином, питання реформації губернських відомостей як представника влади та провідника ідей самодержавства, що назрівало ще з пореформених часів, на початку XX ст. постало перед Головним управлінням у справах друку як об'єктивна реальність. Вже 27 березня 1901 р. Головне управління у справах друку видає циркулярне розпорядження губернаторам, в якому йшлося про утворення особливої комісії для перегляду чинних правил видання губернських відомостей, відповідно до якого редактори означених губерній до 10 квітня 1901 р. мали прибути на засідання Комісії. Головою Комісії було призначено К.К. Случевського [2, арк. 9-10]. Для участі в Комісії прибули редактори та представники "Гродненских губернских відомостей", "Витебских губернских відомостей", "Харьковских губернских відомостей", "Полтавских губернских відомостей", "Нижегородских губернских відомостей", "Ярославских губернских відомостей", "Терских областных відомостей", "Курляндских губернских відомостей", "Могилевских губернских відомостей", "Тувльских губернских відомостей", "Пермских губернских відомостей", "Калужских губернских відомостей", "Олонецких губернских відомостей", "Тамбовских губернских відомостей", "Кубанских областных відомостей" та "Туркестанских областных відомостей", які отримали по 100 руб. на витрати з фонду газети "Правительственный вестник" [2, арк. 30]. Утворилися 2 підкомісії, під головуванням помічника правителя справ Головного управління у справах друку М.О. Агапова та справочинця С.С. Трубочова. Своєю метою Комісія

визначила встановити сучасне положення офіційної провінційної преси та з'ясувати бажані зміни в умовах видання губернських відомостей. Для цього було переглянуто звід законів другого тому “Общего Учреждения губернского” 1892 р., статті 538-541 якого відбивали положення, що регламентували діяльність губернських відомостей, включаючи зміни, внесені до них протягом 1838-1881 рр. [2, арк. 31-33] та складено програму Комісії, до якої ввійшли 29 питань, що охопили загальні питання, програмно-структурні, кадрові та фінансово-технічні, по обговоренню яких підкомісія під керівництвом С.С. Трубочова виробила нову програму та правила видання губернських органів друку. Паралельно з засіданнями Комісії, що проходили з 9 по 19 квітня [2, арк.52], за наказом начальника Головного управління у справах друку М.В. Шаховського збиралися й думки та пропозиції інших чиновників, діяльність яких була тісно пов'язана з губернськими відомостями. Так, в березні 1903 р. М.В. Шаховський звертається до віце-губернатора Херсонської губернії, статського радника В.П. Урусова [31], як до “особи, добре поінформованої з редакторською та господарчою частинами губернських відомостей” з проханням надіслати свої міркування стосовно питання врегулювання видання даних газет [2, арк. 5-8]. Приблизно в цей же час цензор, статський радник, В.А. Верещагін отримує завдання від начальника управління пильно наглядати за губернськими відомостями та доповідати про будь-які випадки невідповідності матеріалів газет чинному законодавству. Але звітувати про виконану роботу цензору вже довелося новому керівникові Головного управління у справах друку М.А. Звереву. При цьому, Василь Андрійович додав свій варіант програми неофіційної частини губернських відомостей, який майже не відрізнявся від програми, запропонованої Комісією. Відзначимо, що реформування губернських відомостей як одного з напрямків перебудови офіційної преси відповідно вимог часу для царського уряду вже з другої половини XIX ст., з початком епохи ліберальних реформ, стало необхідністю. Це усвідомлювали і можновладці, але внести зміни до порядку видання газет було не так просто, перш за все, через функціональну переваженість Головного управління у справах друку та часту зміну їх начальників. Протягом 1828-1862 рр. справами цензури займався Головне управління цензури МНО, а з 1863 р. видання цензурою передається до МВС, де заснуються Рада міністра у справах книгодрукування в якості керівного органу та Центральне управління по цензурному відомству в якості виконавчого органу, що проіснували недовго. Вже з 1 вересня 1865 р. їх функції були передані новому органу – Головному управлінню у справах друку [35, с. 127-128]. Крім того, з 1865 р. функції п'ятої експедиції III відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, що відала цензурою, наглядала за літературою, а особливо за періодичними виданнями та театральними постановками, також перейшли до Головного управління у справах друку [48, с. 618]. Під наглядом Головного управління опинилися також столичні та місцеві цензурні комітети та інспектори у справах друку, цензори драматичних творів та установи іноземної цензури. До функцій Головного управління належали: вирішення виникаючих протиріч та питань, розгляд скарг на цензурні комітети, нагляд за друкованими виданнями та порушення судового переслідування проти осіб, що випускали та зберігали твори, заборонені цензурою, ведення справ про відкриття типографій, літографій тощо, нагляд за книжковою торгівлею. Як бачимо, спектр діяльності Головного управління у справах друку був доволі широким, що ускладнювало процес моніторингу системи цензурного контролю. Отже, за наявності

величезного обсягу роботи, часті зміни начальників Головного управління та нестабільної внутрішньополітичної ситуації, офіційна преса, в тому числі і губернські відомості, як її складова, довгий час залишалися поза увагою управління (з 1863 р., не враховуючи незначні дії розвитку газет циркулярні роз'яснення, не з'явилася жодного серйозного документу, що регламентував би діяльність губернських відомостей). Лише на початку XX ст. Комісією зроблена непевна спроба перегляду діючих правил видання органів губернського друку. Втім, практичного впливу на подальшу діяльність губернських відомостей Комісія не мала і всі розробки залишилися лише на папері. Так само, як і розробки, проекти, пропозиції та зауваження, надіслані до Головного управління у справах друку іншими можновладцями. Так, 5 червня 1903 р. Головне управління отримало доповідну записку відставного керівника московської пробірної палати, дійсного статського радника О.А. Смирнова, в якому пропонувалося ввести державну монополію на друк рекламних оголошень, передавши право публікації останніх неофіційним частинам губернських відомостей. Автор записки зазначав, що на той час існувала монополія декількох приватних осіб, які отримали право на видання періодичних відомостей, в яких друкували оголошення купівлі-продажу, найму робітників тощо, що стало грошовим тягарем для населення, яке змушено було платити за однократну публікацію об'яв на кшталт продажу мізерії, найму робітників, кухаря, кучера, кухарки і т. п. не менше 1 руб., в той час як публікація оголошень в неофіційній частині губернських відомостей була б зведена до мінімуму. Треба відзначити, що питання державної монополізації реклами виникло ще в другій половині XIX ст. і особливо гостро постало на початку XX ст., з розвитком капіталізму та товарно-грошових відносин, коли газетна реклама стає вагомим фактором економічного життя капіталістичної держави та перетворюється в самостійну галузь народного господарства. В кінці XIX – на початку XX ст. виникають фірми і навіть трести, що спеціалізуються на зборі та розповсюдженні оголошень, випускають періодичні видання, присвячені рекламі. Рекламна індустрія стає однією з найбільш прибуткових галузей господарства. Річний обіг великих рекламних контор на початку XX ст. перевищував мільйон рублів. Однією з таких контор був торгівельний дім Людвіга та Ернеста Метцлів, заснованого в 80-х рр. XIX ст., що на початку XX ст. перетворився на монополіста. Контора мала контракти на поставку оголошень з більшістю провінційних газет та губернськими відомостями, перебувала комісіонером по прийому об'яв в усі періодичні видання Міністерства фінансів, приборала до рук оголошення, що поступали в Росію із-за кордону, та навіть отримала монопольне право на публікацію реклами російських фірм в періодичних видання Персії. Свої відділення контора мала в Москві, Петербурзі, інших містах імперії, а також в Берліні, Парижі, Нью-Йорку, Бостоні та Тегерані. За умовами контрактів Метцль стягував 30% комісійних від вартості оголошень, а іноді ця цифра досягала і 55% (газета «Речь»). При цьому, умови договору для газет були доволі жорсткими: високі комісійні, обмеження права видавця газети на зміну ціни рядка оголошення, розмірів газетного стовпця тощо, зобов'язання публікувати всі надані фірмою оголошення в повному обсязі та в найближчому номері, величезна сума неустойки. За таких умов вплив публікаційних контор на періодичну пресу стає вагомим фактором структурних та навіть змістових форм газет. За даними, наведеними дослідником історії журналістики Ю.І. Фединським серед 88 російських політичних газет оголошення займали 34% від загальної газетної

площі, в столичних виданнях, та 35% – в провінційних. Поступово починається перебудова газет: оголошення витісняють передові статті, часто займаючи всю першу та значну частину другої полоси, від чого втрачали значення матеріали першої полоси, що займали всього 3% від загального друкованого в ній тексту [45, с. 195-208]. Таким чином, рекламна справа поступово перетворюючись на індустрію, що принесла величезні прибутки власникам рекламних агенцій, не могла не привернути увагу урядових чиновників. І пропозиція О.А. Смирнова ввести державну монополію на друк рекламних оголошень, передавши право публікації останніх неофіційним частинам губернських відомостей була непоодинокую. Ще раніше О.В. Пешехонов пропонуючи такий спосіб одержавлення рекламної справи, вбачав у ньому статтю державного прибутку та засіб перетворення губернських відомостей в змістовні та корисні для місцевого населення, суспільства та держави періодичні видання. Але через складну зовнішню та внутрішньополітичну ситуацію, в тому числі в галузі журналістики в Російській імперії на початку ХХ ст., питання одержавлення реклами потрапило на розгляд Державної думи лише в 1914 р., що автоматично виключило губернські відомості з боротьби за публікацію рекламних оголошень (в цей час занепад губернських видань по всій імперії був настільки явним, що навіть урядові чини вже не пропонували їх на цю роль). Внесений на розгляд проект під назвою “Правила об исключительном праве правительства на помещение в периодических изданиях коммерческих объявлений”, що так і не був ухвалений, передбачав поділ комерційних оголошень на 4 розряди, відповідно до яких встановлювалася ціна за рядок: оголошення наукові та загальнополітичні мали коштувати по 2 коп. за рядок, сільськогосподарські – 2,5 коп., торгівельні та промислові оголошення – 3 коп., банківські та фінансові – 4 коп. Для журналів такса збільшувалася на 10%. На оголошення особистого походження дані “Правила” не розповсюджувалися. Право публікації оголошень надавалося столичним газетам з накладом не менше 3 тис. екземплярів, провінційним – не менше 2 тис. та журналам з накладом не менше 2 тис. примірників [45, с. 195-208]. Як бачимо, про губернські відомості мова вже не йшла. Таким вимогам серед губернських газет могли відповідати лише одиничні видання. Так, навіть на 1900 р., в період розквіту більшості губернських відомостей, лише 5 газет мали потрібний тираж (“Пермские губернские ведомости” – 4597, “Харьковские губернские ведомости” – 4300, “Полтавские губернские ведомости” – 2700, “Тамбовские губернские ведомости” – 2500, “Витебские губернские ведомости” – 2170 [2, арк. 65]).

Як бачимо, уряд по відношенню до губернських відомостей переслідував взаємовиключні цілі, які з одного боку представляли губернські видання як інструмент укріплення основ самодержавства, підтримки та розповсюдження урядових ідей та заходів, для чого сторінки видань мали наповнюватися “правильними” матеріалами і виключати «незручні» публікації, а з іншого боку мали приносити прибутки, а відповідно бути цікавими та розповсюдженими в суспільстві. Враховуючи при цьому функціональну переваженість Головного управління у справах друку, що відало губернськими відомостями, та складну внутрішньополітичну ситуацію в країні, діяльність новосторонних політичних партій та суспільно-політичних організацій, рухів за громадянські права і свободи, в тому числі за свободу слова, що тільки набирали обертів на початку ХХ ст., не дивно, що спроби по реформуванню губернських видань так і не були втілені в життя. Крім того, перша російська революція та події, викликані нею, спровокували сніжний ком складних внутрішніх проблем в імперії, вирішення

яких стало першочерговим завданням царату. Як наслідок, губернські відомості на довгий час випали з кола зору урядовців. За умови офіційного характеру видань, котрий нівелював можливість використання тих прав та свобод, що тим часом були виборені приватними періодичними виданнями в ході боротьби за свободу слова, та суттєво обмежував можливість даних газет у висвітленні подій внутрішньополітичного життя імперії, губернські відомості перетворювалися на газетну макулатуру, оскільки за відсутності актуальної, злободенної інформації на шпальтах офіційної преси та з появою великої кількості приватної періодики, що більше задовольняла різносторонні смаки читаючої публіки та відповідала світоглядним позиціям кореспондентів, які почали переходити з офіційних видань до лав новостворених, офіційна періодика занепадає, зникають її неофіційні частини, в тому числі й неофіційні частини губернських відомостей, а іноді й самі видання. Так, приміром в архівних матеріалах знаходимо лист виконуючого обов'язки волинського губернатора до Головного управління у справах друку, в якому повідомляється про припинення видання неофіційної частини місцевих губернських відомостей з 19 липня 1905 р. за відсутністю передплатників [1, арк. 55]. Загалом, в період з 1901 по 1918 рр., коли губернські відомості майже повсюдно припинили виходити, урядом було зроблено лише декілька спроб по реформуванню та реорганізації даних видань у відповідності до вимог часу, які, втім так і не були реалізовані або ж їх втілення не дало жодних результатів, як сталося зі спробою міністра внутрішніх справ В.К. Плеве надихнути нове життя в дані казенні видання. Так, з початком російсько-японської війни з'являються нові законоположення, що вносили ті чи інші зміни в функціонування урядової преси. Деякі з них стосувалися й діяльності губернських відомостей. В архівних справах знаходимо копію листа І.І. Воронцова-Дашкова до міністра внутрішніх справ В.К. Плеве від 10.03.1904 р. № 1745, в якому він просить дозволу на публікацію в неофіційних частинах губернських відомостей безкоштовних оголошень для розповсюдження поштових марок Санкт-Петербурзького піклувального комітету сестер Червоного Хреста. Кошти від реалізації марок були необхідні виконавчому комітету при Головному управлінні товариства Червоного Хреста для покриття майбутніх витрат, пов'язаних з погіршення ситуації в Японії. Прохання графа було задоволено й прийнято рішення про безкоштовне розміщення означених оголошень на весь час воєнних дій на першій сторінці губернських відомостей не менше 2 разів на місяць [1, арк. 40, 42, 46, 48]. А вже через 2 дні В.К. Плеве видає новий циркуляр, в якому йдеться про дозвіл видавати на час війни з Японією за особливою передплатною ціною неофіційні частини губернських відомостей за наступною програмою: 1) дії уряду; 2) телеграми Російської та Торгівельної телеграфних агенцій та кореспонденції з театру воєнних дій; 3) діяльність російського Товариства Червоного Хреста; 4) газетна хроніка про війну; 5) біографії та некрологи діячів війни, в особливості місцевих уродженців та жителів. Метою циркулярного розпорядження було своєчасне розповсюдження серед населення через губернські органи друку “правильних” відомостей з театру воєнних дій, що мали бути запозичені головним чином з “Правительственного Вестника” та “Русского Инвалида”, а також з інших офіційних джерел. Для більшої доступності цієї інформації законом передбачалось випускати неофіційні частини губернських відомостей окремими зошитами та встановити на них невисоку передплатну ціну. Дане розпорядження стосувалося 69 губернських та обласних відомостей, що виходили на той час в імперії [1, арк. 1, 1зв.]. Але дані

зміни в структурі губернських відомостей, що мали б посприяти їх поживленню, навіть на час війни вже не могли відродити інтерес публіки до даної групи видань. В подальшому ситуація з губернськими відомостями лише погіршувалась, особливо після затвердження урядом 24 листопада 1905 р. “Тимчасових правил друку”, в яких основні обіцяні маніфестом 17 жовтня свободи отримали законодавче підтвердження. Основне досягнення преси – явочний порядок виходу видань було узаконено, що давало можливість видавцям швидко замінювати призупинене видання новим при тому ж складі співробітників. Відмінялась попередня загальна та духовна цензура періодичних видань, що виходили в містах імперії. Крім того, відмінялась стаття 140 Уставу про цензуру та друк, яка надавала право міністру внутрішніх справ забороняти розголошення або обговорення в пресі будь-якого питання державної важливості. За ним лише залишалось право забороняти на певний строк повідомлення в пресі відомостей про переміщення військ або морських сил та про засоби оборони [3, арк. 1, 1зв.]. Такі дії спричинили різке зростання кількості періодичної преси, в особливості суспільно-політичних газет (212 на 1900 р. та 826 на 1908 р.) та партійної преси, а поява низки політичних партій впливала на напрямки видань, на що уряд відреагував намаганням одночасно прийняти заходи по придушенню революції, зупинці зростання кількості невідконтрольної приватної преси суспільно-політичного характеру, якій здавали позиції офіційні та напівофіційні видання, та підтримці останніх. Одним із таких заходів стала заміна “Тимчасових правил друку” “Положенням про надзвичайну охорону” в 1907 р., яке вводило систему штрафів та фактично відновило попередню цензуру [33, с. 30]. Одночасно з репресіями проти опозиційної преси урядом приймалися заходи по сприянню укріплення позицій офіційної преси, для чого проводилась відповідна робота. Монополізувати інформаційний ринок імперії уряд намагався шляхом надання фінансової допомоги існуючим урядовим виданням, спробами створення нового успішного офіційного суспільно-політичного органу друку (1905 – попечителем Московського навчального округу, 1906 – С.Ю. Вітте), перетворенням приватних видань в негласні урядові органи друку (“Россия”, П.А. Столипін), введенням безкоштовної поштової пересилки для таких офіційних видань, як “Правительственный вестник”, “Русское государство”, “Сельский вестник”, дарової підписки, яка на думку П.А. Столипіна не лише збільшувала читачку аудиторію, але й давала можливість переманювати читачів видань лівого спрямування. Для цих же цілей вводився роздрібний продаж урядової преси, засновувалися урядові інформаційні бюро та здійснювався контроль за телеграфними агентствами. Так, Російське телеграфне агентство мало напівофіційний характер, а в 1912 р. до видання Ради Міністрів перейшло й Санкт-Петербурзьке телеграфне агентство (пізніше Петербурзьке телеграфне агентство), якому урядом надавались такі пільги, що робили діяльність інших, приватних агентств, економічно не вигідними. Згадані агентства надавали пільги газетам правого толку на додаткові телеграми [34, с. 21-41]. Особливо уважно уряд став відноситися до передачі казенних видань в оренду приватним особам. Крім того, уряд мав наміри розширити свій вплив і в губерніях імперії, для чого намагався реорганізувати губернські відомості й до 1 січня 1907 р. перетворити їх в офіційні газети на кшталт “России” П.А. Столипіна [34, с. 48], що так і не вдалося зробити, так як всі кошти пішли на створення так званих приватних проурядових видань. Тим часом, приватна періодична преса, як центральна, так і провінційна, не дивлячись на цензурний та адміністративний тиск з боку

держави, продовжувала розвиватися, на відміну від офіційних видань, особливо губернських відомостей, заходи по підтримці та розповсюдженню яких так і не дали очікуваних результатів й більшість з них перетворилась на офіційно-довідкові видання, які статочно було ліквідовано радянською владою після жовтневої революції 1917 р.

Отже, урядова політика Російської імперії, котра проявилась в низці законів, що регламентували діяльність губернських відомостей, визначила структуру, тематичну спрямованість та жанрову представленість їх матеріалів протягом всього періоду функціонування газет. Проте, слабкі місця в її реалізації, котрі з одного боку виявились в надмірному бюрократизмі та перевантаженості органів контролю центрального апарату Російської імперії за губернськими відомостями, а з іншого – в різному баченні мети та завдань діяльності губернських органів друку, котрі в основному й визначали зміст та наповненість даних газет, давали можливість за наявності необхідних літературних сил та здібного редактора нудним казенним виданням еволюціонувати в цікаві та змістовні газети на кшталт приватних. Таким чином, не дивлячись на офіційний характер губернських відомостей, котрі постали як продукт діяльності царського уряду, функціонування яких чітко регламентувалось законодавством, частині з них в певні періоди їх розвитку вдалося в певній мірі нівелювати вплив урядової політики на розвиток даних видань.

Джерела та література

1. Російський державний історичний архів (РДІА). – Ф 776, оп. 14-1904, спр. 53. Дело II отделения канцелярии Главного управления по делам печати. О дополнении на время войны неофициальной части «губернских ведомостей».
2. РДІА. – Ф. 776, оп. 14, спр. 44. Дело II Отделения Канцелярии Главного управления по делам печати об учреждении Комиссии для пересмотра действующих правил по изданию губернских ведомостей.
3. РДІА. – Ф. 776, оп. 15-1905, спр. 354. Временные правила о печати.
4. РДІА. – Ф. 776, оп. 3, спр. 370. Дело по циркуляру об юридическом отделе в губернских ведомостях.
5. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1831. – Том 5. – Отделение второе (1830). – 931 с.
6. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1844. – Т. 18. – Отделение первое (1843). – 844 с.
7. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1840. – Т. 14. – Отделение первое (1839). – 1186 с.
8. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1838. – Т. 12. – Отделение первое (1837). – 823 с.
9. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1839. – Т. 13. – Отделение первое. – 1072 с.
10. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1839. – Т. 13 – Отделение второе (1838). – 917 с.
11. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1846. – Т. 20. – Отделение первое (1845). – 1046 с.
12. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1856. – Т. 30. – Отделение первое (1855). – 778 с.
13. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1863. – Т. 36. – Отделение первое (1861). – 1059 с.
14. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1866. – Т. 38. – Отделение второе (1863). – 1074 с.
15. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1861. – Т. 34. – Отделение первое (1859). – 844 с.

16. ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1860. – Т. 33. – Отделение первое (1858). – 803 с.
17. Айплатов Г. М. Губернские ведомости как исторический источник (по материалам неофициальной части «Казанских ведомостей») / Г. М. Айплатов // XXI Герценовские чтения (межвузовская конференция). Исторические науки. Краткое содержание докладов. 5-26 апреля 1968 г. – Л., 1968.
18. Балувев Б. П. Политическая реакция 80-х годов XIX века / Балувев Б. П. – М.: Издательство Московского университета, 1971. – 314 с.
19. Блюм А. В. Фольклорно-этнографические материалы «губернских ведомостей» в оценке царской цензуры (по документам «Комитета 2-го апреля 1848 г.») / А. В. Блюм // Советская этнография. – 1971. – №1.
20. Бобков В. Газета «Таврические губернские ведомости» як джерело з історії статистичного вивчення Південної Таврії / В. Бобков // Українська періодика: історія і сучасність: [доп. і повід. в. восьмої Всеукр. наук-теорет. конф., Львів, 24-26 жовт. 2003 р.]. – Львів, 2003.
21. Бурмистрова Л. П. «Губернские ведомости» как исторический источник для изучения культурной жизни российской провинции конца 50-х – начала 60-х годов XIX века / Л. П. Бурмистрова // Сборник аспирантских работ. Гуманитарные науки. – Казань: Издательство Казанского университета, 1966.
22. Бурмистрова Л. П. Использование «губернских ведомостей» на страницах «Современника» и «Колокола» в эпоху падения крепостного права / Л. П. Бурмистрова // Очерки истории народов Поволжья и Приуралья. Вып.1. – Казань: Издательство Казанского университета, 1967.
23. Бурмистрова Л. П. Крестьянский вопрос в губернских ведомостях (1858-1860 гг.) / Л. П. Бурмистрова // Вопросы истории, филологии и педагогики. Вып.2. – Казань: Издательство Казанского университета, 1967.
24. Бурмистрова Л. П. Провинциальная газета в эпоху русских просветителей («Губернские ведомости» Поволжья и Урала 1840-1850 гг.) / Бурмистрова Л.П. – Казань: Издательство Казанского университета, 1985. – 139 с.
25. Гребцова И.С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (вторая треть XIX века). – Одесса: Астропринт, 2002. – 408 с.
26. Гребцова И. С., Гребцов В. М. Становлення та розвиток періодичної преси на півдні України у першій половині XIX ст. / І. С. Гребцова, В. М. Гребцов // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повід. другої Всеукр. наук.-теорет. конф. 21-22 грудня 1994 р. – Львів, Житомир, 1994.
27. Дейч Г. М. Губернские ведомости как исторический источник / Г. М. Дейч // ВИД. – Л.: «Наука», 1978. – Т. IX.
28. Довгич В.А. Система легальної преси України 1905-1907 рр. (Спроба соціально-філософського аналізу основних тенденцій розвитку) / В.А. Довгич // Журналістика. Преса. Телебачення. Радіо. Вып. 17. – К.: Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1985.
29. Казарина Г. А. Коренное население Сибири на страницах «Томских губернских ведомостей» во второй половине XIX в.: авторы, проблематика, жанры. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Новосибирск, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://hist.pomorsu.ru/faculty_of_history/koi/shurupova/avtoref_sh.pdf
30. Литвина Ф. А. Губернские ведомости как источник для изучения литературных вечеров эпохи крепостного права / Ф. А. Литвина // Очерки истории народов Поволжья и Приуралья. Вып. II-III. – Казань: Издательство Казанского университета. – 1969.
31. Макидонова А. В. Светская и церковная власть Новоросии (Екатеринославская, Херсонская и Таврическая губернии) первой половины XVIII – XIX вв. (Списки генерал-губернаторов, губернаторов и вице-губернаторов; иерархов православной церкви) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://www.nbuv.gov.ua/articles/KultNar/knp39/knp39_241_252.pdf

32. Мандрика Ю. Л. Провинциальная частная печать: спорные вопросы становления периодики Сибири / Мандрика Ю. Л. – Тюмень: РИЦ ТГАКИ, 2007. – 104 с.
33. Махонина С. Я. История русской журналистики начала XX века: Учебно-методический комплект (Учебное пособие, Хрестоматия) / Махонина С. Я. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 368 с.
34. Махонина С. Я. Русская дореволюционная печать (1905-1914): [под редакцией проф. Б. И. Есина] / С. Я. Махонина. – М.: Издательство Московского университета, 1991. – 205 с.
35. Некрасов В. Ф. МВД России. Энциклопедия / В. Ф. Некрасов, В. И. Полубинский. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 624 с.
36. Непомнящий А. А. Историческое краеведенье на страницах «Таврических губернских ведомостей» / А. А. Непомнящий // Южный архив. – Херсон, 1994. – №3-4.
37. Непомнящий А. А. Освещение вопросов истории и этнографии народов Крыма на страницах «Таврических губернских ведомостей» во второй половине XIX века / А. А. Непомнящий // Проблемы истории Крыма. – Тезисы докладов научной конференции. – Симферополь, 1991.
38. Непомнящий А. Газета «Таврические губернские ведомости» як джерело історичного краєзнавства Криму / А. А. Непомнящий // Спеціальні галузі історичної науки: Збірник на пошану Марка Якимовича Варшавчика. – К., 1999.
39. Озерова Г. А. Источники краеведческой библиографии (Губернские ведомости и указатели их содержания) / Г. А. Озерова // Труды Гос. Публ. библиотеки им. Салтыкова-Щедрина, т. III (6). – Л.: . Гос. Публ. библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде, 1957.
40. Разгон А. М. Губернские ведомости / А. М. Разгон // Советская историческая энциклопедия: [ред. Е. М. Жуков]. — М.: Советская энциклопедия, 1961-1976. Т. 4. – 1963 – 542 с.
41. Русская периодическая печать (1702-1894): Справочник [под ред. А. Г. Дементьева, А. В. Западова, М. С. Черепанова / авт.-сост. Н. В. Баранская, Н. С. Булгакова, Т. Г. Динесман, Б. Н. Касабова, М. И. Кострова, Г. Г. Курочкина, А. Д. Левин, Е. Е. Миропольская, А. П. Светлов, Н. А. Сверчков, Н. В. Сендык, Е. П. Прохоров, С. Г. Рудич, М. С. Черепанов, Е. М. Фингерит]. – М.: Гос. изд-во полит. лит., 1959. – 835 с.
42. Станько А. И. Русские газеты первой половины XIX в. / Станько А. И. – Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1969. – 194 с.
43. Сумцов Н. Губернские ведомости, как пособие при изучении русской истории и этнографии / Н. Сумцов // Киевская старина. – Т. XI. – 1985.
44. Улащик Н. Н. Минские губернские ведомости как исторический источник / Н. Н. Улащик // Проблемы источниковедения. Вып. VII. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1959.
45. Фединский Ю. И. Борьба за огосударствление рекламы / Ю. И. Фединский // Из истории русской журналистики начала XX в. Под редакцией Есина Б. И. – М.: Издательство Московского университета, 1984. – 240с.
46. Школьна О. З історій катеринославської преси (1838-1917 рр.): особливості становлення та розвитку / О. Школьна // Вісник Київського університету. Серія: журналістика. Вип. 2. – К., 1995.
47. Школьна О. Тенденції у розвитку місцевої офіційної періодики у 1838-1917 рр. (на прикладі видань Катеринославської губернії) / О. Школьна // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27-28 листопада 1998 р. – Львів, 1999.
48. Школьная энциклопедия "Руссика". История России. 18-19 вв. [Текст] / [председ. научно-редакционного совета академик РАН А. О. Чубарьян, научный рецензент д. и. н. П. П. Черкасов]. – М.: ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2003. – 734, [2] с.
49. Шурупова Е. Е. «Губернские ведомости» и формирование интереса к местной истории в дореволюционной российской провинции (на материалах Архангельской губернии). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Архангельськ, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://hist.pomors.ru/faculty_of_history/koi/shurupova/avtoref_sh.pdf

Аванесян Джульетта (*Запоріжжя, Україна*). **Губернські відомості (1838-1918): вплив урядової політики на становлення та розвиток газет.**

Дана стаття присвячена дослідженню історії становлення та розвитку перших губернських офіційних газет Російської імперії – губернських відомостей та визначенню впливу урядової політики на структуру, тематичну спрямованість та жанрову представленість матеріалів даних видань.

Ключові слова: губернські відомості, Головне управління у справах друку, цензура, типографія.

Аванесян Джульетта (*Запорожье, Украина*). **Губернские ведомости (1838-1918): влияние правительственной политики на становление и развитие газет.**

Данная статья посвящена исследованию истории становления и развития первых губернских официальных газет Российской империи – губернских ведомостей и определению влияния правительственной политики на структуру, тематическую направленность и жанровую представленность материалов данных изданий.

Ключевые слова: губернские ведомости, Главное управление по делам печати, цензура, типография

Avanesyan Juliette (*Zaporizhzhja, Ukraine*). **Provincial sheets (1838-1918): the impact of government policy on the becoming and development of newspapers.**

This article is dedicated to research the becoming and development of the first in The Russian empire provincial official newspapers – provincial sheets and definition of the impact of government policies on the structure, genre, and thematic focus of the materials of this newspapers.

Keywords: provincial sheets, Central administrative board on press affairs, censorship, printing House